

FUAT BOZKURT, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1993, 240 sayfa.

Türkiye'nin en önemli sıkıntılarında birisi aydın uzlaşmazlığı, aydınların siyasi tercihlerinden doğan kendi aralarındaki uzlaşmaz tavırları ve zaman zaman da devletle bir kısım aydının ayrı saflarda görünmesi nedeniyle meselelerin daha girift hale geldiği bir ülkede yaşıyoruz. Bu sebeple belli zamanlarda kalın duvarlar örülüyor aydınlarımızın arasına. Yalnız aydınlarımızın arasına mı? Hayır! Türkiye'de aydın içinden çıktığı toplumla da bütünleşebilmiş değil.

Kavramların her zihinde ayrı karşılıklar bulması ve uranlarla ifade edilmeye başlanması ise gittikçe azaltıyor müşterekliğimizi. Bazen bir kavram ilgi sahanızı uzun süre işgal etmesine rağmen ilmi ifadedeki yeterliliğin boyutları sabit kalıyor hep. Böyle dönemlerde Türk insanının ortak paydasını yeniden keşfedip, yeni nesillere aktaracak, sorumluluk sahibi, meseleleri ilmi boyutta araştıran, inceleyen, yorumlayan ve bunlara bağlı bir takım zihni faaliyetler neticesinde çözüm önerileri üretebilen aydın tipine ihtiyaç duyuyor ülke.

Artık hayfede olmaktan öte anlam taşımayan cümlelerle gündeme gelen ve ülkeyi onu oluşturan bütün unsurlarıyla saflara ayıran kavramlardan birisi de Alevîlik. Daha yakın zamanlara kadar ideolojik terörün acılarını yaşayan Türk insanı, bugün etnik köken ve mezhebine göre ayrılmaya çalışılıyor. Kitabevlerinin vitrinlerini kitlelerin hissiyatına te'sir ve tahrik edici piyasa türü kitaplar dolduruyor. Niyeti malum bazı şahıslar maksatlı olarak Alevî toplumunun sözcüsü imiş gibi toplum önüne çıkarılıyor.

Oysa Alevîliği ilmi araştırmalar neticesinde Türkiye gündemindeki yerine oturtmak, olayı tarihi, dinî, siyasî ve sosyolojik boyutlarıyla incelemek, yapılan çalışmalara yenilerinin eklenmesi gereklilik halini almıştır. Bu tip eserlerin sayılarının artması içe kapalı bir toplum özelliği gösteren Alevîlerin bir taraftan Sünnî toplumla kaynaşmasını hızlandıracak diğer taraftan da onlar hakkında üretilmiş gerçek dışı birçok senaryonun ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

"Alevîliğin Toplumsal Boyutları" bu ihtiyaca cevap vermeye çalışan eserlerden bir tanesi. Eser, yazarının 1980'de Alevîlik üzerine başladığı çalışmalarının son halkası. Kitabı yayınlanmadan önce okuyan ve son düzeltmeleri yapan ise Prof. Dr. Pertev Nailî Boratav. Kitabın dikkat çeken ve aynı zamanda sevindirici bir özelliği, Alevî inancına sahip bir aydının kaleminden çıkmış olmasına mukabil yazarının gereksiz tartışmalar ve kıskırtmalardan uzak durmaya çalışan bir tavır içinde olması.

Yazarının daha önsözünde söylediği gibi "bu çalışma Alevîliğe ne övgü, ne de yergidir. Alevîliğin geçmişinin, Alevî inançlarının nesnel bir çözümlemesidir... Araştırmayı okuyanlar Alevîliği övücü, kitle ruhunu pohpohlayıcı sözler bulamayacaklardır. Ancak Alevîliğe yönelik anlamsız suçlamaların asılsızlığı da belgelerle gün ışığına çıkarılmıştır (s. 5)."

Eser: 1. Geçmiş, 2. İnanç-Yaşam, 3. Sürek, 4. Tören ana başlıklarından ve bunlara ait 73 alt başlıktan oluşmaktadır. Bunların dışında kalan bölümde ise, Kaynakça, Kırklar semahının oynanışı, Kırklar semahına dedenin katılımı, Kurban sofrasının düzenine ait çizimler yer almaktadır.

Eserin "Geçmiş" adlı birinci bölümü 34 alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde genel olarak, Alevilik, Baba İlyas, Hacı Bektaş-ı Velî, Şeyh Bedrettin, Kızılbaşlık, Şahkulu Ayaklanması... vb. başlıkları altında Alevîlik ve ayaklanmalar neticesinde Sünnî ve Alevî toplumlarının karşı karşıya gelmelerini tarihi gelişimiyle inceliyor. Görünen o ki, tarih boyunca Alevî ve Sünnî toplumları karşı karşıya getiren bir inanç çatışması değil, Alevilerin yönetimi temsil eden Sünnî gücün karşısına siyasî bir kimlikle çıkmaları, Alevîliği siyasî bir güç haline getirmek istemeleridir. Benzer durum Cumhuriyet Döneminde Alevîliğin marksist ideoloji içinde yer alması şeklinde karşımıza çıkar

Birinci bölümün üçüncü alt başlığını oluşturan "Şiilik" bölümünde yazar Şiilik ile Alevîlik arasındaki farkları şu şekilde belirtiyor: "Şiilikte Alevî ibadet biçimi olan Cem bulunmaz. Alevîliğin temel dayanışma örgütü durumundaki yol kardeşliği ilkesi yoktur. On iki imam orucu (genellikle) bulunmaz (s. 12)." Bu satırların devamında yazar Alevîliğin tanımını da şu şekilde yapıyor: "Bizim inancımıza göre Alevîlik Anadolu'da toplumsal olayların ortaya çıkardığı Orta Asya'dan Ön Asya'ya değin birçok inancın izini taşıyan bir Anadolu inançlar yumağıdır. İslâm'ın üzerine çekilmiş bir örtüden öteye gidememiştir (s. 12)." Yazarın İslâm'ın Alevîlikle olan ilişkisini sadece bir örtü şeklinde değerlendirmesi kanaatimizce yanlıştır. Çünkü Anadolu Alevîleri dinin pratiğe yansıyan hususiyetlerinde Sünnî toplumla ayrılıklar gösterebilir de "vicdanan" Müslümandırlar. Anadolu'da kendisini Alevî olarak tanımlayan herkes üst kimlik olarak da Müslümanlığı kabul etmiştir. Yazarın "mezhep olarak Caferîliği meşrep olarak Bâtîniligi" tercih etmiş olan Alevîleri anlatırken Bâtînilik, Gaaliye ve Gurabiye kavramlarını açıklamaması, bu kavramların Alevî inancındaki yerini belirtmemiş olması da önemli bir eksikliklerdir.

Yazar, eserinin dokuzuncu alt başlığını teşkil eden "Türkmen Öfkesi"nde Anadolu'da Sünnî inancın yerleşip, gelişmesini şu şekilde izaha çalışıyor: "...Yönetimi güçlü bir kentli topluluğun elinde bulunan Anadolu Türk devletinin Sünnî ilkelere sınıksız bağlanması doğaldır. Bunun yanında Arap, Fars tüccarlarla sıkı ilişki içinde olan tüccar sınıfın Ortodoks İslâm'ı benimsemesi kişisel çıkarları gereğidir (s. 25)." Sosyal kabul ve değişimleri maddecî, faydacî bir bakış açısıyla izaha çalışmak ve tek sebebe irca etmek sosyal hayatın çok yönlülüğünü reddetmek demektir ki, bu içinden çıkılmaz yanlışları da beraberinde getirir. Yukarıda zikredilen satırların yazılmasına sebep olan mantık geçerli olsaydı, tarih boyunca inançların, maddî güce sahip topluluklar lehine seyir takip etmeleri gerekirdi.

Birinci bölümün "Kalsın Benim Davam" başlıklı son bölümünde ise yazar, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun ve ilkelerinin Alevî topluma yansımaları üzerinde durmaktadır. Yazara göre, 1950'de Alevî kitle köylerden kentlere inmeye başlar. 1960'larda Alevî toplumu ilk aydın, yarı aydın kuşağını yetiştirir. Yine bu yıllarda Birlik Partisi'ni kurarak siyasî bir örgüt haline gelmeye çalışırlar. 1970'ler ise Alevilerin (marksist-sol ideolojiyle kimlik kazandığı yıllar olması hasebiyle) siyasî çatışmaların içinde yer aldığı yıllardır. 80'li ve 90'lı yıllarda ise Alevîlik, mensupları tarafından inanç boyutundan öte kültür olarak ele alınmaya başlanmıştır (s. 75-80). Burada şunu ilave etmek gerekir ki, bilhassa 90'lı yılları Alevilerin "Kapalı toplum" özelliğinden sıyrılarak, cemevleri, kültür dernekleri açmak suretiyle topluma açılma süreci olarak değerlendirmek gerekir.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan "İnanç-Yaşam" bölümünde yazar, Alevî inançlarının ve pratiklerinin tarif ve tahlilini yapmaktadır. Ona göre "Alevî inanç ve törenlerinin izleri eski Türk inançlarına değin uzanır. Şamanizm, Budizm, Manihaizm ve Mazdaizm gibi dinlerin etkilerini taşır. Tüm bu inançlar bileşimi Anadolu uygarlıkları ile bütünleşir ve üzerine İslâmlık örtüsü örtülür. İşte Alevîlik böylesine karmaşık bir yapıdadır." (s. 81). Girişi böyle bir paragrafta biten ikinci bölüm, Alevî inançları ve onların Şamanizmle kesişme noktalarının tespiti üzerinde durulmuştur. Bu bölümde yazar Alevî inançlarında Yahudiliğin, Masonluğun, Hristiyanlığın tesiri üzerinde yeterince durmamıştır. Bu bölümde incelenen; ateş, kutsal su, kutsal dağ, kutsal ağaç, uğurlu hayvanlar, uğursuz hayvanlar gibi tabiat kültürüne bağlı inanç motiflerinde eski Türk inancının izleri açıkça görülmektedir.

İkinci bölümün son beş altı başlığı ise İslâm'ın beş şartına ayrılmıştır. Kelime-i Şahadet, Alevilerce kabul edilir ve uygulanır. Ancak kimi Alevîler Kelime-i Şahadetin sonuna "Aliyyül Veliyullah", "Ali velidir." sözünü eklerler. Alevîlerde namazın yerini cem almıştır. Sünnîler tarafından tutulan otuz günlük oruç yerine, Alevîler yas orucu niteliğindeki Muharrem orucunu tutarlar. Hac yerine ise önceleri "biz ölüye değil, diriye gideriz." diyerek Erdebil'e giden Alevîler bugün Hacı Bektaş ve Elmali'daki Abdal Musa tekkelerine yani ölüye gitmektedirler. Yazar, "yol kardeşliği" gibi Bektaşilikte bulunmayıp Kızılbaşlıkta bulunan iki ailenin yardımlaşmasına dayalı bir sistem zekât'la bir tutmaktadır. Oysa "yol kardeşliği" iki aile arasındaki dayanışma ile sınırlı iken zekât bütün toplumu ihâta eden bir yapıya sahiptir.

Ayrıca yazarın İslâm Peygamber Hz. Muhammed (S.A.V.)'den bahsederken Hz. sıfatını kullanmaması, aynı üslûbu Ehl-i Beyt için de tercihi hem Sünnî hem de Alevî inancına sahip insanların dinî hislerini rencide ettiği kanaatindeyiz.

Eserin üçüncü bölümü "Süre"te (s. 159-168) yazar Alevîliği Bektaşilik ve Erdebil Süreği (Kızılbaşlık) olmak üzere ikiye ayırmaktadır (s. 159). Bektaşilik de Çelebiler ve Babegan olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Yazara göre Bektaşilik ve Kızılbaşlık arasındaki fark yalnızca örgütlenme biçiminde ve siyasal yönetim seçmededir (s. 159). Halbuki takip eden sayfalarda kendisinin de belirttiği gibi ayrılık yalnızca örgütlenme biçiminde ve siyasî tercihlerde değil pratikte de mevcuttur. Mesela Kızılbaşlıkta "erkân" adlı ağaç dalına hürmet var iken Bektaşilikte bu durum alay konusudur.

Bektaşilik hayatietini tekke etrafında devam ettirdiği halde, Kızılbaşlıkta tekke kültürü ve ona bağlı unsurlar mevcut değildir. Aksine kapalı mekândan taşarak tabiata açılma vardır. Bektaşilikte mücerred dervişlik (hayat boyu evlenmeme) var iken Kızılbaşlıkta bu durum görülmez. Bektaşilikte bu tarikata mensubiyet için Bektaşî soyundan gelmek şartı olmadığı halde Kızılbaşlıkta Kızılbaş soyundan gelmek esastır. Buna bağlı olarak dedelik müessesesi de babadan oğula geçer.

Kitabın dördüncü bölümünü oluşturan "Tören" (s. 169-223) kısmında sırasıyla cem, Yol Kardeşliği, İkrar, Görgü, Abdal Musa ve Nevruz Bayramı, Ölüm Töreni başlıklarında Alevîlerin dinî törenleri anlatılmaktadır. Bu bahiste adı geçen törenlerin inanç boyutunun yanında uygulanış şekilleri, okunan dualar, törende görev alan hizmet sahiplerinin vazifeleri de belirtilmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde de görüldüğü üzere Alevî inançlarının temeli her ne kadar Hz. Ali sevgisine dayanıyor gibi görünse de uygulanışta Hz. Ali'nin anladığı ve yaşadığı İslâm'dan uzaklaşmıştır. Ehl-i Beyt dinin bütün akidelerine sadık kaldıkları halde Alevî inancında sapmalar mevcuttur.

Anlaşılan o ki, Aleviler hayat tarzlarını inançlarına göre tanzim etmek yerine, inançlarını hayat tarzlarına göre değiştirmekte bir sakınca görmemişlerdir.

Son olarak şunu söylemek gerekir ki; Eęer Alevilik Hz. Ali'yi sevmek ve O'nun gittiği yoldan gitmek olarak algılanıyorsa, bu ÷lkede yaşayan Müslümanların tamamı Alevîdir.

İBRAHİM DİLEK

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Arařtırma Görevlisi